

Renoveringsarbeten på
Västerplana mejeri,
Västerplana 3:8,
Västerplana socken, Götene kommun, Västergötland.

Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

Renoveringsarbeten har en följd av år utförts på rubricerade byggnad under antikvarisk medverkan av Västergötlands museum genom undertecknad. Arbetena påbörjades under 2002 med reparationer på träkonstruktionen, och avslutades 2012 med lagning av mur- och putsskador.

Handelsboden i Västerplana på 1930-talet. Foto Anders Karlsson i VGM bildarkiv.

Bakgrund (ur remissvar 2001)

Västerplana mejeri utgörs av två byggnader, belägna omedelbart söder om Västerplanas tidigare lanthandel, i bruk som sådan från 1920-talet till 1975. Enligt ekonomiska kartan från 1950-talet låg mejeriet på Storegårdens mark. Idag ligger både den fd lanthandeln och de fd mejeribygnaderna på samma fastighet, 3:8. Omedelbart norr om fastigheten går landsvägen mot Husaby, i grannskapet

Mejeriet söder om lanthandeln på 1930-talet. Detalj av foto på föregående sida.

finns flera gårdar med ekonomibyggnader av kalksten i varierande skick och utförande. Ett hundratal meter norrut ligger den fd gästgivaregården och snett emot denna sockenkyrkan.

Anläggningen består idag, förutom av bostadshus (fd lanthandel med bostad och fd packbod), och ett par mindre ekonomibyggnader bl a inrymmande för Kinnekulle karakteristiska källare med kalkstenshällar, av två parallellställda stenhus, tidigare utgörande Västerplana mejeri. Det östra huset är byggt av kalksten i två våningar med gavelrösten av trä. I södra delen finns en kölna som sträcker sig genom byggnadens hela höjd. Möjligen är byggnaden ett resultat av ett mindre hus som tidigt blivit tillbyggt mot både norr och söder. Murarna är putsade med synliga hörnkedjor av finhuggen kalksten. Det västra huset, närmast landsvägen, är ett tvåvåningshus där nedre våningen är gjuten i kalkbruk och sten och putsad på likartat sätt som den föregående, och den övre våningen knuttimrad och klädd med rödfärgad locklistpanel. Denna träbyggnad skall enligt uppgift vara flyttad till denna plats i början av 1900-talet. Trävåningen ger intryck av att tidigare kunna ha varit ett bostadshus. Dels bär timret i dess norra del, ett magasinstrymme, spår av att tidigare varit lerklinat invändigt, dels är de öppningar som nu är försedda med pivåhängda ventilationsluckor sannolikt tidigare fönsteröppningar. I övre våningen av detta hus finns därtill allttjämt rester av en mindre bostad (kakelugn, ordinära rumsdörrar, enklare köksinredning).

1877-82 års ekonomiska karta anger en byggnad på platsen för det östra huset. Sannolikt rör det sig om den idag befintliga byggnaden. Huset närmast vägen fanns då ännu ej, men omedelbart söder om det östra huset låg ett snett placerat bostadshus som idag är borta. (Det är oklart om det rör sig om samma hus som senare ställdes ovanpå den gjutna bottenvåningen vid vägen.) Ett fotografi från 1934 visar de båda mejerierna med samma utseende som idag.

I något skede, troligen redan från det att den övre trävåningen tillkom på det västra huset, har de båda husen varit sammanlänkande med ett mindre hus så att anläggningen bildat ett ”H”. Av detta mindre hus återstår idag endast dess profil i det västra husets långvägg samt dess takåsar, intimerade i nämnda långvägg och upplagda på en takstol inne i det östra huset. Detta sammanlänkande hus har senare vid något tillfälle ersatts av ett skjul med korrugerat plåttak i hela de båda mejeribyggnadernas längd. Plåttaket, upplagt på återanvända stockar, skär tvärs förbi ett fönster i västra husets bostad och en av magasinsrummets luckor med följd att dessa inte fungerar.

Båda husen har tak burna av takstolar eller saxar som bär kroppås och sidoåsar. Därpå ligger en grov panel av ramsågade okantade bräder på lock. Ytterst ligger tvåkupiga tegelpannor på läkt, till en del bestående av handslagna tvåkupor, vilket är relativt ovanligt. Nockarna är utformade så, att vindsidans pannor hänger på läsidans pannor med sina klackar; någon ordinär nockbräda eller några särskilda nockpannor förekommer således ej. Även detta utförande är, åtminstone idag, jämförelsevis ovanligt.

Kulturhistorisk status

Byggnaderna ligger inom riksintresse R 11 för kulturmiljövården.

Västerplana kyrkby är uppmärksammat för sin täta och samlade bebyggelse i den kommuntäckande inventering av kulturhistoriskt intressant bebyggelse i Götene som utfördes i mitten av 1970-talet. Västerplana mejeri var dock inte uppmärksammat som enskilt objekt. Detta hindrar emellertid ej att anläggningen idag (2001), 25 år senare, bör tillmätas ett inte obetydligt kulturhistoriskt värde.

Byggnadernas konstruktion och detaljarbete, alldeles oavsett deras funktion, kan idag bedömas vara viktiga bärare av kunskap om äldre byggnadsteknik karakteristisk för Kinnekulle, där det lokala byggnadsmaterialet kalksten har kommit till användning såväl i stomme (murverk) som i fint bearbetade detaljer som dörr- och fönsteromfattningar, liksom i våningslister och golvmaterial mm. Förutom murad kalksten i det östra huset finns även prov på den under 1800-talets senare del utbredda tekniken att gjuta väggar i kalkbruk med inblandning av sten i det västra. Slutligen är ytter- och innerväggar putsade med en grov puts baserad på kalk som med all sannolikhet bränts i någon av de många kalkugnar som funnits på Kinnekulle.

En noggrannare undersökning bör företagas som närmare utröner byggnadernas ålder, liksom vad de bevarar av mejerifunktionen, och hur de båda mejerierna har varit sammanbyggda. Dessa rader skrevs 2001 - under 2002 och 2003 genomfördes en noggrannare dokumentation av byggnaderna av Forsviks Industriminnen. Rapporten innehöll också två intervjuer gjorda av ägarna, dels med f. stenhuggaren Rune Magnusson, dels med f. mejeribiträdet Sonja Larsson.

Skadebild - förslag till och synpunkter på reparationer (2001)

Allmänt

I (den ursprungliga) bygghandlingen föreslogs att virke till reparationen kan tas från de kvarsittande åsarna i det tidigare mindre huset mellan mejerierna. Länsmuseet är av den åsikten att det nuvarande skjulet som fyller hela utrymmet mellan mejerierna är relativt sent tillkommet och dessvärre sannolikt är byggt så, att effekterna av dess tak inverkar menligt på de båda husen. Dessutom är skjulets tak som nämnts byggt så att det omöjliggör normal funktion av ett fönster och en magasinslucka. Museet menar att detta sekundära skjul bör kunna rivas och att i stället den tidigare mindre mellanbyggnaden återuppföras. Från denna mindre byggnad återstår dess takåsar, intimerade i västra huset, och ett tydligt ”avtryck” i västra husets östra vägg.

Av ovan anförda resonemang följer att de timmerstockar som är monterade längs med mejeriväggarna, och bär åsar/slanor för det korrugerade plåttaket, kan demonteras för återanvändning vid takreparationerna, men att de åsar som går vinkelrätt från det västra husets östvägg skall bevaras för en önskad rekonstruktion av ett tvärställt sadeltak av likartad konstruktion som huvudbyggnadernas tak. Hur detta hus i övrigt bör utformas får avvaktas till en djupare undersökning utförts.

Vid övrigt utbyte av trä i bärande konstruktion samt takpanel gäller att virket skall vara av samma dimensioner, kvalitet och ytstruktur (handbilat, ramsågat osv.) som befintligt material. Härvid skall även uppmärksammas t. ex. takpanelens utförande med okantade bräder av varierande bredder. (Möjligen förekommer hyvlade vattenrännor på ovensidan.) Skarvning och sammanfogning skall utföras med traditionella metoder, t ex med trädymling där så är lämpligt.

Eventuellt kan taken kompletteras med ett lager oljehärdad masonite ovanpå lockpanelen, som då skall luftas i erforderlig mån. Över nockplankan kan samtidigt en underlagspapp monteras.

Östra huset

- Omfattande skador förekommer i taklaget, med rötskador i lockpanelen på flera ställen. På östra fallet har därtill sidoåsen knäckts. Oklart i vilket skick hammarbanden är. Skadorna kommer troligen att framgå tydligare i takt med rivningsarbeten. Föreslagna åtgärder går huvudsakligen ut på att ersätta rötskadat virke med nytt. Länsmuseet har inget att erinra mot ett sådant förfaringsätt, med följande kommentarer.
- Beträffande tegelpannor skall dessa återanvändas i de fall de är hela. Observeras att en del av pannorna är handslagna tvåkupor, vilka bör samlas till ett

sammanhängande parti på t ex ostligaste takfallet. Komplettering skall sedan göras med begagnat tvåkupigt tegel.

OBS! hur nocken är utformad med vindsidans pannor som hänger på läsidans. Eventuellt är dessa pannor specialtillverkade med fästhål för spik. Om så är fallet skall dessa pannor återanvändas för täckning av den nya nocken. Några särskilda nockpannor eller nockbräden finns således ej på detta hus.

- Vindskivor och vattbräder skall utföras av trä - ej plåt.
- Det kan ifrågasättas om huset skall förses med hängrännor och stuprör. Som museet ser det är detta ej nödvändigt, främst då sådana ändrar husets utseende. Möjligen kan en galvaniserad hängränna monteras omålad med ett utskott på 40-50 cm.
- Plåtbeslag till skorsten/ventilationshuv skall utföras av antingen galvaniserad plåt eller svartplåt som målas med blymönja och linoljefärg. Fabrikslackerad plåt får ej förekomma.

Västra huset

Inte fullt så omfattande skador i taklaget som östra huset. Dock mer eller mindre punktvisa skador i takpanelen, vilka partier skall bytas mot virke enligt samma princip som ovan. Observeras bör en sidoås i västra fallet nära nordvägen, vilken ger intryck av ha knäckts (nämns ej i handl.)

- Beträffande tegel gäller samma som för östra huset. Komplettering skall ske med begagnat tvåkupigt tegel. Med nocken förfäres på samma sätt som på östra huset.
- Om plåtarbeten, se ovan.
- Timmerväggen i magasinsdelens östra vägg är gravt fukt- och vattenskadad, därtill har svampangrepp sannolikt ytterligare försvagat stommen i denna del. Hela väggavsnittet mellan den östra luckan och knuten söder därom behöver sannolikt bytas, liksom det ovanför liggande hammarbandet. Förhoppningsvis kan i samband härmed luckans gåt bevaras.

Utvändiga arbeten i övrigt

Arbetet med att restaurera de båda mejerierna bör ses som ett etappindelad projekt där i första hand taken skall åtgärdas. Vissa arbeten med reparation efter röt- och svampangrepp inbegriper även utvändiga arbeten av mindre omfattning och berör sannolikt ej byggnadsdelar av sten eller gjutmassa.

För övrigt bör i en kommande etapp t ex fönstren renoveras varsamt och marken kring byggnaderna justeras. Ett noggrant studium av kalkbrukets

sammansättning bör ligga till grund för ev. fortsatt renovering av murverk och putsytor.

Syfte

De båda mejeribygnaderna besitter, trots det grava förfall de befinner sig i, ett betydande kulturhistoriskt värde som väl motiverar att en varsam renovering kommer till stånd. En sådan renovering skall i möjligaste mån göras med ambitionen att byggnadernas kulturhistoriska värden ej går förlorade.

Aktuella åtgärder

Åtgärda skador och brister enligt ovan.

Arbetsbeskrivning

Bygghantverkarna Gamla Hus, Söderhåljatorp, 545 93 Töreboda. För övrigt huvudsakligen diskussioner mellan museet, ägaren och entreprenören

Utförda åtgärder 2002 - 2003

Arbeten har hittills (nov. 2002) bedrivits på det *västra huset*, i dess knuttimrade övervåning.

Vid norra rummet:

- Två skadade åsar bytta. I samband därmed har två profilerade taktassar återställt samt har ytterligare två lagats.
- Vid den stora fukt- och rötskadan i östra väggen mellan luckan och sydväggen har allt skadat timmer ersatts med nytt bilat timmer. Gåten återställd.
- Två mindre lagningar i timret i gavelväggen.

Vid mellersta delen:

- Timmerreparationer kring fönstret mot vägen.
- Nytt timmer i hammarbandet och i bröstningen i väggen mot öster.

Vid södra delen (bostaden):

- En av mellanåsarna har "halvsulats" för återvinnande av styrka.
- Reparationer av skadade hammarband.
- Vid den stora rötskadan kring köksfönstret har allt skadat timmer ersatts med nytt, varvid skarvningen mot det gamla väggpartiet har gjorts medelst en ny gåt som timrats in i väggen. (Här återstår återställning av rummet med t ex putsning av väggen med kalkbruk på vassmatta, vilken sannolikt tillkommit 1925 enligt bevarade tidningspapper under tapeterna. Troligen sammanfaller detta med att byggnaden flyttades till nuvarande läge ovanpå gjuthuset. När huset stod på sin tidigare plats hade väggarna varit lerklinade på flisning.)
- I vindsbjälklaget har tre nya bjälkar som ersättning för avrötade eller knäckta bjälkar intimerats i de delvis nya väggpartierna. All bjälklagsfyllning borttagen. Kökets och rummets takpanel har demonterats för återuppsättning med komp-

lettering. All äldre elektrisk installation försiktigt demonterad och lagrad för återuppsättning.

Samt, för hela västra huset:

- I stort sett all lockpanel i taket, som visade sig vara sämre än förväntat, har bytts ut mot nya ramsågade okantade bräder där underbräderna försetts med hyvlade vattenrännor. Bredderna varierar från ca 20 cm till ca 50 cm.
- Ny läkt och återläggning av handslaget tvåkupigt tegel mot väster och vägen, mot öster kompletterat med begagnat tvåkupigt tegel. Nocken ges nu ett extra skydd av en våd av underlagspapp.

Övrigt

I samband med ovanstående arbete har (fram t.o.m. okt 2002) en av åsarna till den mindre mellanbyggnaden intimerats i sitt läge. En del av virket i det tidigare mellanliggande skjulets taklag har kommit till god nytta vid reparationsarbetena.

Utförda åtgärder under november och december 2002

Arbeten har fortsatt och slutförts på västra huset, samt har arbeten påbörjats och slutförts på östra huset.

Åtgärder på västra huset

- Arbete med hammarbandet mot öster har slutförts i hela husets längd.
- All lockpanel i taket har bytts ut mot nya ramsågade okantade bräder där underbräderna försetts med hyvlade vattenrännor. Bredderna varierar från ca 20 cm till ca 50 cm.
- Slutförande av ny läktning och återläggning av handslaget tvåkupigt tegel mot väster och mot öster med begagnat tvåkupigt tegel. Nocken ges nu ett extra skydd av en våd underlagspapp. Pannorna har vidnock återlagts på samma sätt som före renoveringen, dvs så att vindsidans översta panna med sin klack vilar på motstående sidas översta panna.
- Hängränna av galvaniserad plåt monterad på husets östra takfall för avledande av vatten som annars kunde komma att riskera att ge upphov till nya skador liknande de nu reparerade.
- Ny ramsågad locklistpanel uppsatt på östra väggen.
- Panelen på södra gaveln var rötskadad i underkant där den stötte mot kalkstenslisten mellan sten- och trähuset. Panelen togs ned och avkortades ca 20 cm i underkant. Vid återmonteringen av de för övrigt acceptabla panelbräderna kompengades bristen med ett par längsgående bräder under och längs med takfoten, skilda från den stående panelen med en enkel list.

Åtgärder på östra huset

- Två skadade åsar i mellersta delen av taket har bytts ut.
- Två åsar med mindre skador har förstärkts med uppstyvande plank.

- All lockpanel i taket har bytts ut mot nya ramsågade okantade bräder av fur där underbräderna försetts med hyvlade vattenrännor.
- Ny läkt och täckning med begagnat tvåkupigt tegel. Nocken ges ett extra skydd av en våd underlagspapp. Pannorna har vidnock återlagts på samma sätt som på västra huset.
- Hammarbanden (två stockvarv) på båda långsidorna är praktiskt taget i sin helhet bytta mot nytt timmer. Näver lades som underlag på en sträcka där stockarnas underlag bestod av tegel.
- Hammarbandet på södra gaveln bytt. (Husets båda våningar är delvis murade av kalksten, delvis gjutna, och innehåller inga timmerkonstruktioner andra än hammarbanden.)
- Västligaste bevarade saxen till det fd mellanliggande och tvärgående huset reparerad. Diverse tillvaratagna äldre smidda järnbeslag har återanvänts i lämpliga lägen.
- Murverket vid kölnans nordöstra hörn, bestående av såväl tegel som kalksten, ommurades i ett mindre parti med hydr. kalkbruk. Näver användes sedan som mellanlägg där takpanelen kommer i kontakt med murverket.
- Ny bjälke, eller kortling, innanför hammarbandet i kölnan, för framtida fäste för det putsade innertakets panel och vassmatta.
- Ny ramsågad locklistpanel uppsatt på västra väggen, över det tomrum som bildats mellan det tvärgående husets (kommande) tak och östra husets hammarband.
- Hängränna av galvaniserad plåt monterad på husets västra takfall.

Utförda åtgärder under 2003

- Samtliga fönster har i erforderlig mån tagits isär, avglasats och gammal färg avlägsnats, rötskadade delar utbytts, varefter fönstren har återmonterats med ursprungligt eller återanvänt gammalt blåst glas och ÅFFA linoljekitt. Bågar och karmar har därefter målats med linoljefärg i ljus grå umbra, fabrikat WIBO. Tidigare gjorda montage/lagningar med smala glasremсор i enskilda rutor har noggrant kopierats.
- Där fönster suttit i stenvägg har rötskadade delar av vissa karmar bytts ut.
- På de flesta fönster har nya galvaniserade fönsterbleck lika tidigare utförande monterats.
- Pardörrarna till västra husets (mejeriets) huvudingång har rengjorts, ilagats och målats med linoljefärg i ljus grå umbra.
- Ytterdörren mot kölnan i östra huset har reparerats.
- I västra husets övervåning mot norr finns tre pivåhängda luckor av trä. De båda luckorna på norra gaveln har nytillverkats med användande av begagnat virke och återanvändning av ursprungliga handsmidda gångjärn och övriga beslag, samt spikats samman med smidd spik. Luckorna har samtidigt försetts med anslag och nya bleck av galvaniserad plåt har monterats.
- Till ytterligare vind- och snöskydd har för de tre öppningarna nytillverkats innerluckor av trä, utformade som ordinära fönsterluckor på bandgångjärn, och

alltså monterade på insidan av väggen. Dessa luckor kan förslagsvis lämnas obehandlade.

Övrigt

Utöver ovanstående arbeten, har östra husets östra vägg kompletterats med panel på regelstomme i mellersta partiet, samt försetts med ett smårutigt äldre fönster, tillvarataget av ägaren från Rörstrands fabriker i Lidköping, vilket bedömdes kunna ersätta det som tidigare satt i detta läge. Vidare har dörren norr därom försetts med ny karm. I den mindre öppningen ovanför fönstret söder om det panelade partiet har muren återställts så att en karm med brädlucka kunnat monterats. Vid besiktningen återstod att montera en trälucka med ett mindre fönster i gavelröstet på östra husets norra gavel.

Förutom ovanstående arbeten har genom ägarens försorg byggnaderna börjat rödfärgas, samt har grävning för dränering och vattenavledning påbörjats runt hela anläggningen.

Utförda åtgärder under 2004

- Mellanhuset har byggts i enlighet med förslag upprättat av Forsviks Industriminnen i samråd med länsmuseum. Huset är enkelt och neutralt trähus med regelstomme på en sockel av kallmurad kalksten och täckt med ett tegeltak. Teglet är från mejeribygnaderna återanvänt handslaget tvåkupigt tegel, lagt på ett undertak av ramsågade okantade bräder på lock, liknande de båda större husens tak.
- Fasader är rödfärgad locklistpanel.
- Fönster i södra väggen är två något justerade fönsterbågar från 1910-20-talen, tillvaratagna av ägaren från Rörstrands fabriker i Lidköping. Fönster i norra väggen är en ordinär trerutors båge med glas och beslag från ca 1900.
- Ytterdörr i norra väggen är en nytillverkad bräddörr med utvändig panel av pärlspånt liknande övriga dörrar i komplexet. Dessvärre har dock alltför kraftig spik använts, vilket förutom att det inte ser bra ut, fått till följd att virket spruckit.
- Invändigt har byggnaden försetts med golv som enda inredningsdetalj.
- Golvet ligger på ett bjälklag av trä, tillsammans med den kallmurade sockeln så, att utrymmet mellan berget och golvet är väl luftat och tillåter vatten att fritt rinna under huset.
- Som en kommunikation mellan de östra och västra husens övre våningar har byggts en ”gångbro” med räcken av trä. Denna vilar på det nya rummets takbjälklag. Något undertak för övrigt skall inte byggas i detta rum. Önskvärt vore därtill att samtliga ytor, dvs nytt och åldrat trä, puts, sten och synliga rester av det tidigare gjutna mellanhuset, bevaras i nuvarande skick.
- Resultatet är lysande. Genom det nya förbindelserummet har såväl det visuella som det funktionella sambandet mellan de båda äldre husen förstärkts. På köpet ges en möjlighet till en acceptabel förklaring av det komplicerade och något svårbegripliga systemet av kvarsittande bjälkar och takstolar till vad

som tidigare var mellanhusets förlängda del mot öster. Mellanhusets nya öppna bjälklag bidrar till att göra betraktandet av de tre våningsplanens strukturella uppbyggnad minst sagt intressant.

Övrigt

Vid besiktningen pågick målning av fasaderna med Falu rödfärg och fönster och ytterdörrar med brutet vitt resp. grå linoljefärg.

Ytterst små avslutande arbeten återstår att göra: kapning av överskottsmaterial i en ås, samt att montera en bräda/trästycke för förhindrande av att snö och regn skall tränga in i byggnaden.

Utförda åtgärder under 2005

- Brädgolvet i den stora norra magasinslokalen upptaget och delvis återanvänt i köket. Bjälklaget reparerat med dels någon ny stock, dels iskarvningar vid rötskadade upplag. Nya upplag lagda i näver. Nytt brädgolv inlagt.
- Bjälklaget reparerat i utrymmet mellan magasinsrummet och köket. Brädväggen tillfälligt borttagen och sedan återmonterad.
- Resterna av brädgolvet i köket upptaget och kasserat. Bjälklaget reparerat med en ny stock, och delar av magasinsgolvet inlagt.
- En ny stolpe som stöd till bostadsrummets bjälklag placerad vid södra väggen i mejeriet på bv.
- Nytt pärlspånttak monterat i rummet.
- Den ett par dm upphöjda ytan utanför köket och rummet reparerad och ilagad med delvis nytt trä.
- Dörrarna mot denna yta justerade så att de går att öppna och stänga.
- Ett litet skyddsräcke monterat vid öppning ned mot mejeriet.
- Handledare monterad i trappan upp till bostaden/stora magasinsrummet.
- M fl smärre ilagningar och justeringar i golvbräder.

Utförda åtgärder under 2006

- Putsning av väggar i köket. De sedan några år tillbaka reparerade timmerväggarna i köket har under 2006 putsats med kalkbruk på putsbärare av kycklingnät. Dessa väggar var vid renoveringsarbetets början putsade med kalkbruk och därpå tapetserade, alltså ej lerklinade.
- Kökstaket har klätts med nytillverkad pärlspånt, lika som bostadsrummet (Borgunda såg), varefter en kälad taklist har monterats, liksom nytillverkade fönsterfoder och golvlister.
- Kakelugnen i bostadsrummet har tagits ned i sin helhet och omsatts, varvid enstaka spräckta kakel ersatts med likvärdiga. Återstår den 6/11-06 att montera några sotluckor av mässingsplåt, samt en eldstadsfront av plåt.
- Skorstenen till bl a kakelugnen är ommurad från vindsbjälklaget till dess krön, som nu har utförts efter förebild från ett fotografi från 1930-talet, då skorstenen ännu hade ett murat krön. Den nya skorstenen har sedan putsats med kalkbruk.

Återstår den 6/11-06 att förse skorstenskrönet med ett galvaniserat plåtbeslag.

- Ventilationshuvnen på östra husets tak har justerats med utbyte av några jalu-sibräder, samt försetts med ny täckning av galvaniserad plåt.

Utförda åtgärder under 2007

I östra huset, mellersta rummet 1 tr:

- Rötskadade golvbjälkar (ffa upplagen) har tagits bort och ersatts alt. iskarvats med nytt skrätt virke. Upplagen i stenväggen har isolerats med näver och putsats igen.
- Nytt golvträ har lagts in på det reparerade bjälklaget. En bef. lucka i golvet, för en tidigare hissordning, har bibehållits.
- De båda bockarna intill nord- och sydväggarna har återplacerats och säkrats mot vägg.
- En bjälke i ovanliggande bjälklag har återställts efter att ha saknats.
- Luckan som varit avsedd att kunna täcka öppningen för trappan till bottenvåningen återmonterad i uppfällt läge.

I östra huset, norra rummet 1 tr:

- Rötskadade golvbjälkar (ffa upplagen) har tagits bort och ersatts alt. iskarvats med dels befintligt, dels nytt skrätt virke. De upplag i stenväggarna som varit åtkomliga har isolerats med näver och putsats igen.
- Nytt golvträ har lagts in på det reparerade bjälklaget. Användbara delar av det befintliga golvträet har återanvänts till en del av rummet.

Övrigt

Parallellt med ovanstående arbete har genom ägarens försorg och efter samråd med läns museet:

- Ett enkelt räcke har tillverkats vid trappan ner till bottenvåningen.
- En gångbro har tillverkats och placerats från det norra rummet ut till slänten i öster. (Utförandet gjordes efter förebild från en liknande anordning vid Norns bruk i Dalarna.) Gångbron ger en enklare tillgång till östra huset, samt kan fungera som en extra utgång från komplexets övervåning.

Utförda åtgärder under 2008

Övre bjälklag:

- Två korta (ca 120 cm) och en längre (ca 550 cm) bjälke var rötskadade främst i upplagen och har bytts ut eller skarvats i med nytt virke. Samtliga skarvar har förstärkts med dymningar.
- Samtliga upplag, där arbete skett, har isolerats med näver.
- Större delen av golvbräderna var rötskadade och är bytta mot nytt virke.

Nedre bjälklag:

- En av de längre bjälkarna, den nordliga, var skadad på en sträcka av ca 1 m i västra änden. Bjälken har ilusats halvt i halvt och ilagningen har säkrats med dymningar.
- Ca 2 m² skadat golv har kompletterats med begagnade golvbräder.

Utförda åtgärder under 2012

Dessa arbeten har enbart avsett lagningar i västra husets gjutna kalkbruksstomme.

- Sydöstra hörnet, som har varit mest skadat i den gjutna stommen, har successivt byggts/murats ut med skrotsten (kalksten) till putsbar nivå eller volym. Innan arbetet påbörjades bröts en gjuten plint invid hörnet bort (tidigare stöd för det skjul som revs ca 2001-2002).
- Därefter har putsen byggts ut i flera tunnare påslag till omgivande nivå. Ingestans har putsnät eller annan putsbärare använts.
- Därefter har ytputsen getts en yta och karaktär som ska harmoniera med kvarsittande äldre puts.

Kalkbruket har framställts med bindemedel av kalk av kalksten som brutits på Kinnekulle (stenbrottet i Kakeled) och bränts på DaCapo hantverksskola i Mariestad, och tillhandahållits genom Johnny Eriksson på skolan. Att använda kalk från Kinnekulle har varit ett önskemål så länge diskussioner har förts om reparation av mejeriets putsskador. Kalkbruket har visat sig ge praktiskt taget samma kulör som den befintliga närmare hundraåriga (?) putsen på huset, varför dessa lagningar inte har behövt avfärgas (eller bruket infärgas) för att harmoniera med omgivande ytor. Det har visat sig att ju tjockare putsskiktet har varit, desto djupare/mera gråbeige och överensstämmande kulören har blivit.

- Motsvarande lagningar med upprepade successiva påslag, men i stort sett utan föregående murning, har utförts på sydfasaden och på en stor del av västfasaden, samt på delar av nordfasaden, liksom på partier av de båda fasadsträckorna mot öster. Endast vid nordvästra hörnet har viss avfärgning utförts för att ny puts skall harmoniera med äldre, kvarsittande och nedsmutsad puts. Pigmenten grön umbra och oxidsvart har använts.
- Fasaderna har på flera ställen uppvisat sprickor i den äldre putsen. För att om möjligt ge den gamla putsen ytterligare en tidsfrist har sprickorna ilagats med samma bruk som övrigt. Då dessa inte är särskilt djupa och därmed inte krävt så tjocka påslag av ny puts, har dessa lagningar kommit att framstå som något ljusare än omgivande puts, något som i sammanhanget inte har bedömts vara en direkt nackdel.
- Fönster och dörrar, fungerande eller igenmurade, omfattas av en ram eller karm av finhuggen kalksten. Denna ram har varit slarvigt och inte konsekvent överputsad. I samband med putsningsarbetet har därför putsen som (delvis) täckt ramarna knackats ned och kanten mot fasadytorna hyfsats och tätats med kalkbruk.

Väntan har varit lång inför möjligheten att laga putsskadorna på mejeriet med kalkbruk baserat på kalk från Kinnekulle, men med hänvisning till det utmärkta resultatet kan man säga att ur antikvarisk synvinkel väntan inte har varit förgäves.

Administrativa uppgifter

Byggnadsvårdsbidrag

Bidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse har under en följd av år utgått för renoveringsarbeten på Västerplana mejeri.

Arbetsbeskrivningar

För bygg: Bygghantverkarna Gamla Hus, Söderhåljatorp, 545 93 Töreboda.

För putslagning: Murarn Kinnekulle, Magnus Eriksson, Mossebo Medelplana, 53394 Hällekis

Antikvarisk medverkan

Thomas Carlquist, Västergötlands museum, Skara.

Beställare

Blåeld Musik HB, Storebacken, Västerplana, 533 93 Källby

Entreprenörer

Från 2002 till 2008, för alla åtgärder involverande bygg/träarbeten:

Bygghantverkarna Gamla Hus, Söderhåljatorp, 545 93 Töreboda.

För nedtagning och uppsättning av kakelugn 2006:

Maxxa Mur & Bygg, Mathias Svensson, Gunnehaga 1097, 549 91 Tidån.

För renovering av gjuten stomme och fasader 2012:

Murarn Kinnekulle, Magnus Eriksson, Mossebo Medelplana, 53394 Hällekis

Arbetsledare 2002 - 2008

Mattias Forsberg, Bygghantverkarna Gamla Hus.

Byggmöten

Sporadiskt under respektive byggnadsetapp.

Besiktningar

Inledande besiktningar och diskussioner med anledning av att museet kontaktades av ägaren under våren 2001. Besiktning inför påbörjad renovering samt besiktningar på arbetsplatsen ungefär en gång i veckan under de tider arbeten pågick. Antikvarisk slutbesiktning av de sista arbetena den 10 sept. 2012.

Tidsperiod

De rena byggarbetena påbörjades under 2002 och avslutades 2008, arbetena med stom- och fasadreparationen utfördes under sommaren 2012.

Fotodokumentation

Analog och digital fotografi. Bilderna förvaras på Västergötlands museum, Skara.

Handlingar

Handlingar i ärendet sökes i Västergötlands museums arkiv under Västerplana, diariernr 251/01, 81/03, 340/03, 222/04, 320-2006, 92-2007, och 1117-2011. samt hos Länsstyrelsen Västra Götalands län under diariernr 222-44592-2001, 434-44592-2001, 434-18961-2003, 434-84092-2003, 434-42990-2004, 434-64518-2005, 434-4680-2007, och 434-31307-2011.

Besiktningsutlåtande

Sådana har utfärdats för varje mer eller mindre årlig etapp, relaterade till länsstyrelsens bidrag enligt dnr ovan. Här återges endast det sista, avseende putsläggningen 2012.

Vid slutbesiktningen den 4 sept. 2012 konstaterades att arbetena enligt ovan var avslutade. Efter vad länsmuseet kunnat konstatera har arbetena utförts synnerligen väl och i förekommande fall enligt museets rekommendationer. Utförda arbeten godkändes från antikvarisk synpunkt den 10 sept. 2012.

VÄSTERGÖTLANDS MUSEUM

Skara i mars 2014

Thomas Carlquist
1:e antikvarie